УДК 94(477):334.72:638.2
DOI https://doi.org/10.32782/2663-5984.2026/2.16

***Трубчанінов М. А.***
https://orcid.org/0000-0001-8432-478X
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

# РОЗВИТОК СЕЛЯНСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В ГАЛУЗІ ШОВКІВНИЦТВА ТА ШОВКООБРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XIX – ПЕРШОЇ ТРЕТИНИ XX СТОРІЧЧЯ

*В статті досліджено розвиток селянського підприємництва у галузі шовківництва та шовкообробництва в Україні у другій половині XIX – першій третині XX ст. Основну увагу зосереджено на становленні та функціонуванні малих селянських виробництв, пов'язаних із вирощуванням шовковиці, розведенням шовкопряда, виробництвом коконів, одержанням шовкової нитки, шовкопрядінням, шовкоткацтвом, фарбуванням та вишивкою шовкових тканин. Визначено роль цих видів діяльності у соціально-економічному розвитку українського села та формуванні традицій малого промислового підприємництва.*

*Проаналізовано масштаби, динаміку та регіональні особливості поширення селянських шовківницьких і шовкообробних промислів. Показано, що на початку XX ст. найбільшого розвитку вони набули в Полтавській, Київській, Харківській, Таврійській губерніях та південній частині Чернігівської губернії. Особливу увагу приділено формуванню локальних осередків шовківництва та шовкоткацтва, зокрема Трипільського району Київської губернії, а також розвитку промислу в Харківській та інших українських губерніях.*

*Розглянуто вплив державної політики, земських установ, спеціалізованих товариств, навчальних закладів і фахівців на поширення шовківництва серед селян. Висвітлено заходи із забезпечення селян саджанцями шовковиці та греною, створення шовковичних розплідників, гренажних заводів, шовкомотальних підприємств, організації навчальних курсів і практичної підготовки. Розкрито значення діяльності фахівців із шовківництва у вдосконаленні технологій та поширенні професійних знань серед сільського населення.*

*Охарактеризовано організаційні й техніко-технологічні особливості селянського шовківництва та шовкообробництва: інкубацію грени, вигодовування шовкопряда, отримання коконів, їх відбракування та розмотування, підготовку шовкової нитки, фарбування і виготовлення тканин. З'ясовано, що поступове впровадження нових технологічних прийомів поєднувалося із збереженням традиційних форм народного виробництва. Стаття узагальнює особливості розвитку промислу та доводить, що селянські шовківницькі та шовкообробні промисли були важливою складовою господарської діяльності українського села, сприяли диверсифікації селянських доходів, розвитку локальних виробничих осередків і накопиченню практичного досвіду малого підприємництва.*

***Ключові слова:*** *кустарної промисли, шовк, селяни-шовководи, селянські шовкообробні підприємства, шовковиця, шовкоткацтво, шовкопрядіння, соціально-економічна організація шовківництва, модернізація промислу.*

**Постановка проблеми** для дослідження теми обумовлюється тим, що вивчення історії селянських малих шовковичних та шовкообробних виробництв є важливою ланкою у вивченні історії українського селянства, посідає помітне місце в матеріальній та духовній культурі українського народу. В контексті історичного розвитку України селяни-шовководи пройшли довгий шлях від примітивних форм шовківництва, шовкопрядіння та шовкоткацтва до досить складних технологічних форм, ставши основою розвитку вітчизняної шовкообробної промисловості.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Теми дослідження свідчить про те, що незважаючи на істотно збільшений останнім часом науковий і суспільний інтерес до історії українського селянства, історія розвитку селянських шовковичних та шовкообробних промислів в вивченій науковій літературі відображена слабо, фрагментарно і не завжди досить об'єктивно. Джерельну базу

© Трубчанінов М. А., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

дослідження представляє різноманітний за походженням, змістом, формою і науковою цінністю комплекс документальних, наративних і статистичних матеріалів. Практична значимість роботи полягає в тому, що її матеріали можуть бути використані при написанні творчих робіт, присвячених проблемам соціально-економічного і духовно-культурного розвитку українського села.

Окремі питання становлення та розвитку шовківництва в Україні розглянуто у праці І. Бородай, присвяченій історії цієї галузі. Дослідниця простежує перехід від державних і поміщицьких форм організації шовківництва до його поширення серед селянства після селянської реформи 1861 р. Безпосередньо до проблеми малих виробництв звертається М. Маслов, який досліджував розвиток малих приватних шовкообробних виробництв у Наддніпрянській Україні в XIX – на початку XX ст. Загальну картину розвитку промислу розкривають в своїх працях О. Гуржій, М. Трубчанінов та ін. У них був зібраний та узагальнений певний фактичний матеріал, який дозволяє оцінити деякі аспекти розвитку селянських шовковичних та шовкообробних промислів в окремих кустарних осередках Україні у другій половині XIX – першій третині XX ст.

**Постановка завдання.** Метою статті є комплексне дослідження процесу становлення та розвитку селянського підприємництва у галузі шовківництва та шовкообробництва в Україні у другій половині XIX – першій третині XX ст. Для досягнення поставленої мети передбачено визначити масштаби, динаміку та регіональні особливості поширення селянських шовківницьких і шовкообробних промислів; простежити основні етапи їх організаційного, соціально-економічного та техніко-технологічного розвитку; з'ясувати роль державних, земських, освітніх та громадських інституцій у підтримці й модернізації селянського шовківництва; охарактеризувати виробничу діяльність селян-шовководів та особливості організації малих шовкообробних підприємств; визначити місце цих промислів у системі господарської діяльності українського села та їх значення для розвитку традицій малого підприємництва.

**Виклад основного матеріалу.** Малі форми селянського шовківництва та пов'язані з ним кустарні виробництва з виготовлення шовкової нитки, шовкопрядіння, шовкоткацтва, фарбування шовкової тканини та вишивкою шовкової тканини протягом другої половини XIX – першої третини XX ст. набуло досить масштабного розвитку в багатьох регіонах України і відігравали помітну роль в соціально-економічній модернізації країни. Особливо це стосувалося окремих сіл та сільських регіонів, де в цей період малі форми шовківництва та шовкообробних виробництв стали масовим явищем і приносило значний прибуток для багатьох промислових селяни-шовководів. Своєю практичною діяльністю ці селяни, поєднуючи народну мудрість й кмітливість з глибокими технічними знаннями, переконливо довели велике значення малого промислового підприємництва в національній економіці. На території України уже на початку XVIII ст. були засновані перші шовкообробні фабрики в Києві та на землях Слобідської України – у Новій Водолазі, Караванах, Чугуєві та інших слободах і селах [1, арк. 70–72]. Багатовіковий досвід, накопичений українським народом в галузі ткацтва вовни, коноплю і льону дозволив використовувати цей досвід в галузі вироблення багатьох простих видів шовкових тканин. Саме тому, вже до середини XIX ст. українські селяни-шовководи становили значну конкуренцію великим державнім і приватним шовкообробним мануфактурам і фабрикам. При цьому, багато українських слобод і сіл зберегли за собою роль загальноукраїнських центрів шовкоткацької промисловості [2, арк. 3–4]

Весь цей перший досвід розвитку шовківництва і шовкопрядіння в Україні мав великий успіх. До середини XIX ст. поступово склалися певні технології вирощування шовковичних дерев і розведення шовковичних черв'яків в українських селянських господарствах. У той же час необхідно відзначити, що до середини XIX ст. шовківництво і шовкопрядіння в Україні майже не носило характер дрібнотоварного виробництва. Воно поширювалося переважно адміністративними методами серед державних селян та військових поселян. Наприклад, в Чугуївському військовому поселенні через кожні три метри висаджувалися шовковичне дерева. За наказом військових командирів кожній родині поселян видавалися до 10 г. грени, а через два-три місяця поселяни повинна була здати кокони державі. Крім того, для стимулювання селян до участі в розвитку шовківництва їм часто роздавалися землі, видавалися субсидії, влаштовувалися казенні шовкомотальні фабрики, засновувалися товариства поширення шовківництва, працювали різні навчальні курси та школи шовківництва, призначалися різні нагороди [3, с. 39].

На початку XX ст. найбільш широкий розвиток в селянському середовищі кустарного шовківництва і шовкоткацтва спостерігався в Полтавській,

Київській, Харківській, Таврійській та південній частині Чернігівської губернії [4, с. 24–26]. Крім шовкових ниток та шовкових тканин, українські селяни-шовководи навчилися одержувати з ягід шовковиці варення, джеми і компоти, які були дуже корисними для здоров'я тому, що могли нормалізували артеріальний тиск і у гіпотоніків і гіпертоніків. Ягоди шовковиці в селянських господарствах дуже часто служили прекрасним кормом для домашніх птахів. Таким чином, в українських селянських господарствах шовківництво було не тільки досить прибутковим промислом, але й фактично безвідхідним виробництвом [5, с. 68–70].

Становленню та розвитку селянського кустарного шовківництва і шовкоткацтва в цих українських регіонах сприяла діяльність місцевих земствам. Вони безкоштовно забезпечували гібридними саджанцями шовковичного дерева всіх бажаючих селян. За даними письмових джерел, в українських селах шовковиці звичайно саджали на пустелях, межах полів, перед селянськими хатами. Уже на третій рік шовковичне дерево забезпечувало кормом гусеницю шовкопряда. Для одержання одного кілограма коконів, виходячи із традиційних для України технологічних умов кустарного шовківництва, селянину необхідно було утримувати близько 160 шовковичних дерев [6, с. 219]. Багато хто з українських кустарів-шовководів висаджували і утримували ще більш значну кількість шовковичних дерев. Прикладом можуть служити селянські господарства Мелітопольський повіт Таврійської губернії. Тут, на початку XX ст. селянин М. С. Ковальов із с. Піщане висадив у своєму садко 850 шовковиць, К. П. Шкурко із с. Ново-Павлівка – 800 шовковиць, а його односільчанин А. Ф. Дьяченко – 4000 шовковиць [7, арк. 8–19].

Усього, на кінець XIX – початок XX ст. українські сільські кустарі-шовководи мали в своєму розпорядженні приблизно 4 млн. шовковичних дерев. При цьому, на думку фахівців, обсяги шовковичних черв'яків, що вигодовувалися в Україні, часто відставали від можливостей створеної тут кормової бази, що створювало гарні перспективи для подальшого розвитку кустарного шовківництва. Протягом XIX – початку XX ст. в українських губерніях були побудовані державні та земські гренажні заводи, бази заготівлі та первинної обробки коконів, шовкомотальні фабрики; організовані державні та земські шовковичні розплідники; створена єдина державно-земська система селекційно-племінної роботи тощо. Вченими і фахівцями Департаменту землеробства виводилися нові високопродуктивні породи і гібриди шовкопряда, розроблялися високоврожайні сорти шовковиці та більш ефективні прийоми її агротехніки. Все це забезпечувало українським селянам-шовководам можливість одержувати в середньому до 2 кг коконів з кожного грама грени [8, с. 142]. Прикладам пильної уваги держави та земств до розвитку в Україні малих форм шовкообробництва може служити стан справ в Чернігівській губернії, де тільки за 5 років, з1888 по 1892 р., Чернігівській земській управі вдалося роздати селянам 16 405 саджанців шовковиці [9, арк. 131–132].

Досить широко і динамічно розвивалася селянські шовківницькі промісли у Харківській губернії. Південно-Руське товариство акліматизації та місцеві земства переважно безкоштовно забезпечували місцевих кустарів саджанцями шовковичного дерева і греною. При Харківському землеробському училищі працювали курси шовківництва. Все це, поряд зі сприятливими природними умовами, давало позитивні результати. Шовківництво і шовкоткацтво ставали не тільки важливим напрямок для розвитку малого підприємництва в сільській місцевості, але й дохідною статтею для декількох тисяч селянських родин [10, арк. 101–105].

Ще одним традиційним центром розвитоку кустарного шовківництва та шовкоткацтва були Умань, Трипілля і Тараща в Київській губернії Така географія визначалася різними історичними обставинами. Так розвиток кустарного шовківництва в с. Трипілля Київського повіту було пов'язане з ім'ям Ф. В. Чижова, у Таращанському повіті з ім'ям І. П. Шумського, а в Уманському з ім'ям І. І. Кораблева Так у травні 1850 р. Ф. В. Чижов узяв в оренду у Міністерства державного майна 60 десятин шовковичних плантацій на хуторі Трипілля в 50 верстах від Києва. Ці плантації шовковиці протягом багатьох десятиліть не приносили казні ніякого доходу і тому були віддані Чижову в безкоштовне користування строком на 24 роки. З метою як можна більш швидкого поширення шовківництва в прилеглих селах і хуторах Чижов став безкоштовно роздавати місцевим селянам шовковичні дерева та личинки шовковичних черв'яків. Крім того, Чижов організував при своїх плантаціях школу практичного шовківництва для хлопчиків, які направлялися на навчання за рахунок церковно-парафіяльних шкіл із різних губерній України. Уже через два-три роки біля чижовских плантацій кілька сотень селянських родин стали займатися новим для себе кустарним

промислом і одержувати відносно високі доходи [11, арк. 226].

Небагаті сусіди-поміщики, які прочули про успішне ведення справ на чижовских шовковичних плантаціях, також стали заводити у себе в маєтках шовківницькі господарства. В результаті у Київському повіті сформувався Трипільський шовківницький район, у якому виробництвом шовкових ниток і тканин займалося більш ніж 400 кустарів. Цей район складався із самого Трипілля і 12 околишніх сіл. Центром кустарного кокономодсьтва та шовкорозмотки було с. Трипілля, а центром кустарного шовкоткацтва – с. Обухово. В інших селах селяни тільки добували кокони, які розмотували в с. Трипілля, а шовкову тканину ткали в Обухові. Величезний вплив на розвиток кустарного шовківництва та шовкоткацтва в Україні в кінці XIX – на початку XX ст. зробила діяльність І. І. Кораблева. В 1898–1902 роках він вивчав теорію і практику шовківництва в Московському сільськогосподарському інституті. По закінченні інституту І. І. Кораблева зарахували фахівцем з шовківництва при Департаменті землеробства і відрядили в Полтаву для проведення роботи з розвитку шовківництва в Полтавській, Чернігівській і Харківській губерніях. Тут діяльність Кораблева була спрямована на обстеження стану кустарного шовківництва, на організацію короткострокових і тривалих курсів шовківництва, публікацію статей у сільськогосподарських журналах і календарях, читання лекцій для кустарів. Їм був розроблений план розвитку кустарного шовкообробництва в Україні [12, арк. 61–64].

В 1907 р. І. І. Кораблів був переведений з Полтави в Умань для викладання шовківництва в місцевому училищі та завідування шовкостанцією. Одночасно його залишили на посаді фахівця з шовківництва при Департаменті землеробства. Він організував при училищі кабінет шовківництва, а при шовкостанції – музей шовківництва. Крім того, для народних шкіл було налагоджено виготовлення навчальних колекцій, препаратів і розгорнута допомога в галузі популяризації шовківництва. Особливу увагу І. І. Кораблев приділяв народним учителям, оскільки вважав, що вони відіграють важливу роль у створенні та розвитку малих приватних шовкообробних підприємств. Саме тому щорічно при Уманському училищі садівництва І. І. Кораблев організовував для вчителів півторамісячні курси по шовківництву. В інші роки сюди з'їжджалося до 150 учителів із самих віддалених губерній. Кращих з них залишали при шовкостанції на річне стажування, після якого вони ставали інструкторами. Поступово Уманське училище стало центром, куди стікалися люди, що цікавляться шовківництвом, серед них було чимало селян-кустарів. Завдяки отриманим знанням вони змогли освоїти прогресивні прийоми шовківництва та шовкоткацтва [13, с. 218].

Саме друга половина XIX – початок XX ст. був періодом організаційного и технікотехнологічного становлення українського кустарного шовківництва та шовкоткацтва. У цей час повсюдно в Україні вигодування шовковичних черв'яків була зосереджена в основному в селянських господарствах. У цей же час українські кустарі активно розвивали нові ефективні методи одержання і обробки шовку. Загальне виробництво сухих коконів в українських кустарних господарствах щорічно склало близько 24 т, а шовкусирцю до 4,8 т. Із цієї сировини кустарі щорічно виготовляли близько 343 тис. м. шовкової тканини [14, арк. 28–30].

Протягом другої половини XIX – першої третини XX ст. малі приватні шовкообробні підприємства, пов'язані з виготовленням шовкової нитки, шовкопрядінням, шовкоткацькою вишивкою, фарбуванням тканини, одержали в Україні повсюдне поширення. Шовкову тканину кустарі виготовляли з ниток, отриманих з коконів гусениць шовковичного шовкопряда. Гусень виводили із грени – яєць шовкопряда, які були схожі на зернисту ікру. У невеликих кустарних шовківницьких господарствах України у виробничому процесі звичайно використовувалося не більше одного золотника (4,26 г) грени. Наприклад у всьому Трипільському шовківницькому районі щорічно пожвавлювалося близько 35 золотника (150 г) грени [15, с. 148–150].

Пожвавлення або інкубація грени в українських господарствах найчастіше проходило прямо в приміщенні селянської хати, яка на якийсь час перетворювалося в інкубатор, де підтримувалася температуру 23–25 °С. Хату-інкубатор намагалися утримувати в чистоті, дотримувалися тиші та певної вологості, постійно провітрювали, але не допускали сильного руху повітря. Для розвитку грени у кустарних умовах було потрібно 8–10 днів, після чого на світло з'являлися маленькі, довжиною всього близько 3 мм личинки. Вони були пофарбовані в темно-бурий цвіт і покриті пучками довгих волосів. Цих гусениць, що вилупилися, кустарі часто також вигодовували в прямо у своїх хатах, або переносили гусениць на вигодування в червоводню – спеціальне добре провітрюване приміщення з температурою 24–25 °С. Тут

гусениць розкладали по годівницях на спеціальну кормову етажерку. Кожна така етажерка складалася з декількох дерев'яних, солом'яних, очеретяних полиць, або полиць обтягнутих товстою тканиною. На полки постійно, від 4 до 8 разів у день, селянські підлітки накладали свіжі листи й пагони шовковиці [16, арк. 13–39]. В українських кустарних червоводнях черв'яків вигодовували різаними листами і молодими пагонами шовковиці, причому зовсім чистими, винятково свіжими і сухими. Апетит гусениць ріс не щодня, а щогодини. Для одержання 1 кг коконів звичайно витрачалося 17–18 кг листів шовковиці, у кращих кустарних господарствах – 11–12 кг листів [17, арк. 178, 233, 234].

При 20–25 °С розвиток личинки звичайно завершувався приблизно за місяць, при більше високій температурі – швидше. На виготовлення кокона йшло близько 4 доби. Довжина нитки одного кокона звичайно становила від 350 до 1000 метрів. Щоб з коконів шовкопряда одержати шовкове полотно, був необхідний багатоетапний процес обробки сировини. Кустарям потрібно було зібрати кокони, потім зробити їхнє відбраковування, розмотування й хімічне зміцнення нитки. Для розмотування шовкового кокона в нитку кустарі використовували спеціальний шовкомотальний верстат. У ньому попередньо оброблені кокони розмотувалися на спеціальні шпульки, які оберталися під впливом маховика. Такий верстат приводилася в дію педаллю або рукояткою, а його продуктивність досягала півтора кілограма шовкової пряжі в день. Готові шовкові нитки мали матово-жовтий цвіт і були позбавлені блиску. Вони здобували його при наступній обробці із застосуванням шовкового клею. Потім нитки красили й ткали з них шовкову тканину. Перед фарбуванням кустарі піддавали нитку обробці в чотири етапи: 1 – промивання, 2 – виварення, 3 – відбілювання, 4 – травлення. Після розмотування коконів і зрощування шовкові ниток кустарі промивали їх чистою гарячою водою. Шовк при цьому очищався й ставав білим, тому що втрачав залишки сериците й бруду. Після промивання шовкові нитки можна було вживати для виготовлення одноколірних тканин. Якщо нитки призначалися для виготовлення багатобарвних тканин, їх піддавали подальшій обробці: виваренню, відбілюванню й, залежно від барвника, травленню. Цієї ж операції проходили й готові одноколірні тканини перед фарбуванням. Для фарбування шовку в українській кустарній промисловості вживалися барвники рослинного походження. Основним барвником рослинного походження в Україні був крап, який кустарі одержуваний з кореня марени і використовували для фарбування шовкових ниток і тканин у червоний кольор. Для фарбування шовкових ниток і тканин у чорний кольор кустарі використовували залізний купорос. Для фарбування тканин у жовтий цвіт використовувалися плоди деяких рослин. У темно-червоний кольор шовкові нитки і тканину кустарі офарблювали вохрою [18, с. 92–96]. Після фарбування шовкових ниток наступав етап шовкоткацтва. У другій половині XIX – першій третині XX ст. українські селяни-шовководи застосовували вже досить складні шовкопрядильні верстати, такі як й верстат для розпрямлення волокна, колесо для скручування розпрямленого волокна в пряжу, сукальне колесо, ткацький верстат та ін. Технічний переворот у шовкоткацькій промисловості завершився пізніше, ніж в інших галузях, тому всі кустарі, які не могли суперничати з механічним виробництвом, переходили на вироблення простих шовкових тканин. У результаті число механічних ткацьких верстатів в Україні перевищило число ручних шовкоткацьких станів тільки в 1908 році [19, с. 188–190].

**Висновки.** Вивчення і всебічний аналіз наведених матеріал свідчить, що селянські кустарні виробництва шовку і шовкових тканин протягом другої половини XIX – першої третини XX ст. були одними з найважливіших галузей національного господарства України й залишалися важливим компонентом української народної виробничої культури. У продовж досліджуваного періоду шовківництво поступово трансформувалося від допоміжного виду господарської діяльності до самостійного прибуткового промислу. Особливого поширення воно набуло в Полтавській, Київській, Харківській, Таврійській губерніях та південній частині Чернігівської губернії. Формування локальних осередків шовківництва і шовкообробництва свідчить про наявність регіональної спеціалізації селянських господарств. Показовим у цьому відношенні був Трипільський шовківницький район, де окремі села спеціалізувалися на вирощуванні шовкопряда та отриманні коконів, їх розмотуванні й подальшому шовкоткацтві.

Важливим чинником розвитку селянського шовківництва стала діяльність державних і земських установ. Забезпечення селян саджанцями шовковиці та греною, створення розплідників, гренажних заводів, шовкомотальних підприємств, організація спеціалізованих курсів і шкіл сприяли поширенню професійних знань та удосконаленню виробничих практик. Особливе значення мала

діяльність фахівців і популяризаторів шовківництва, зокрема Ф. В. Чижова та І. І. Кораблева, які поєднували практичну, освітню та організаційну роботу. Через систему навчання, консультацій і практичної підготовки вони сприяли залученню селян до нового виду підприємницької діяльності.

Важливою ознакою розвитку галузі була поступова техніко-технологічна модернізація. Українські селяни-шовководи вдосконалювали способи інкубації грени, вигодовування шовкопряда, облаштування червоводень, отримання та відбраковування коконів, їх розмотування, підготовки й фарбування шовкової нитки. У шовкоткацтві використовувалися різні типи верстатів та пристроїв, що свідчило про поступове ускладнення виробничого процесу. Водночас модернізація не призвела до повного витіснення традиційних форм виробництва: вони продовжували функціонувати у селянських господарствах, пристосовуючись до нових економічних і технологічних умов.

**Список літератури:**

1. ЦДІАК України. Ф.442. Оп.636. Спр.391. Арк. 70–72.
2. ДАДО. Р. 1497. Оп. 1. Спр.10. Арк. 3–4.
3. Журнал Совещания о нуждах кустарных промыслов..: Тип. В. Киршбаума, 1905. 96 с.
4. Журнал Совещания о нуждах шелководства. – СПб. : Тип. В. Киршбаума, 1910. 74 с.
5. Ежегодник кустарной промышленности / Под ред. Е. Д. Максимова. – СПб. : Тип. «Энергия», 1915. Вып. 5. 289 с.
6. Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству России и иностранных государств. СПб. : Тип. МВД, 1914. 615 с.
7. ЦДІАК України. Ф. 575. Оп. 1. Спр. 118. Арк. 8–19.
8. Труды по кустарной промышленности. СПб. : Тип. Бернштейна, 1914. 461 с.
9. ЦДІАК України. Ф. 1710. Оп. 2. Спр. 112. Арк. 131–132.
10. ДАХО. Ф. 422. Оп. 707. Спр. 370. Арк. 101–105.
11. ЦДІАК України. Ф. 1191. Оп. 1. Спр. 356. Арк. 226.
12. ЦДІАК України. Ф. 575. Оп. 1. Спр. 118. Арк. 61–64.
13. Труды по кустарной промышленности. – СПб. : Тип. Бернштейна, 1914. – 461 с.
14. ЦДІАК України. Ф. 442. Оп. 636. Спр. 82. Арк. 28–30.
15. Ежегодник промышленности и торговли за 1912–1914 гг. СПб. : Тип. В. Киршбаума., 1915. 271 с.
16. ДАОО. Ф. 91. Оп. 1А. Спр.116. Арк. 13–39.
17. ДАОО. Ф. 91. Оп. 3.Спр. 12. Арк 178, 233, 234.
18. Кустарные промыслы: Текущая статистика за 1898/9 сельскохозяйственный год. СПб. : Тип. В. Киршбаума, 1900. 270 с.
19. Сборник статистико-экономических сведений по сельскому хозяйству России и иностранных государств. СПб. : Тип. МВД, 1914. 615 с.

**Trubchaninov M. A. THE DEVELOPMENT OF RURAL ENTREPRENEURSHIPIN THE SILK PRODUCTION AND PROCESSING SECTORIN UKRAINE DURING THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY AND THE FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY**

*This article examines the development of peasant entrepreneurship in the sericulture and silk processing sectors in Ukraine during the second half of the 19th century and the first third of the 20th century. The main focus is on the establishment and operation of small-scale peasant enterprises involved in the cultivation of mulberry trees, silkworm rearing, cocoon production, silk thread extraction, silk reeling, silk weaving, and the dyeing and embroidery of silk fabrics. The role of these activities in the socio-economic development of the Ukrainian countryside and in the formation of traditions of small-scale industrial enterprise is identified.*

*The scale, dynamics and regional characteristics of the spread of peasant sericulture and silk-processing industries have been analysed. It is shown that at the beginning of the 20th century, these industries were most developed in the Poltava, Kyiv, Kharkiv and Tavria governorates, as well as in the southern part of the Chernihiv governorate. Particular attention is paid to the formation of local centres of sericulture and silk weaving, notably in the Trypillia district of the Kyiv Governorate, as well as to the development of the industry in the Kharkiv and other Ukrainian governorates.*

*The article examines the influence of government policy, local authorities, specialist associations, educational institutions and experts on the spread of sericulture amongst the peasantry. It highlights measures taken to provide peasants with mulberry and silkworm seedlings, the establishment of mulberry nurseries, silkworm rearing facilities and silk reeling enterprises, and the organisation of training courses and practical training. The importance of the work carried out by sericulture specialists in improving technologies and disseminating professional knowledge amongst the rural population is highlighted.*

*The organisational and technical-technological features of peasant sericulture and silk processing are described: the incubation of silkworm eggs, the rearing of silkworms, the harvesting of cocoons, their sorting and unwinding, the preparation of silk thread, dyeing and the manufacture of fabrics. It has been established that the gradual introduction of new technological methods went hand in hand with the preservation of traditional forms of folk production. The article summarises the characteristics of the industry's development and demonstrates that peasant sericulture and silk processing were an important component of economic activity in Ukrainian villages, contributing to the diversification of peasant incomes, the development of local production centres and the accumulation of practical experience in small-scale entrepreneurship.*

***Keywords:*** *cottage industries, silk, peasant silkworm breeders, peasant silk-processing enterprises, mulberry, silk weaving, silk reeling, socio-economic organisation of sericulture, modernisation of the industry.*

Дата першого надходження статті до видання: 11.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.10.2026